

УДК 811.11(072)

Березіна Ю. О.

ПИСЕМНА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ЦЕРКОВНИХ ТЕКСТІВ

Стаття присвячена розгляду зімкнених приголосних b, d, g – p, t, k в давньоверхньонімецьких клерикальних письмових пам'ятках. Проаналізовані ключові верси з молитв "Отче наш" та "Символ віри", які представлені на різних діалектах давньоверхньонімецької мови.

Ключові слова: давньоверхньонімецький період, зімкнені приголосні, складові структури.

Березина Ю.А. Письменное разнообразие древневерхненемецких церковных текстов. *Статья посвящена рассмотрению смычных согласных b, d, g – p, t, k в древневерхненемецких клерикальных письменных памятниках. Проанализированы ключевые версии из молитв „Отче наш“ и „Символ веры“, которые представлены в разных диалектах древневерхненемецкого языка.*

Ключевые слова: древневерхненемецкий период, смычные согласные, слоговые структуры.

Berezina J.O. Written variety of Old High German church texts. *The article deals with the occlusive consonants b, d, g – p, t, k in the Old High German clerical written texts. Until now there is a problem of tension/ untension between pad and voiced sounds (p, t, k - b, d, g) in German. These sounds were often mixed up historically as in antiquity, firstly there was a great number of dialects, and secondly they were wrote down as heard (tac, tak "Tag"). Historical records (ancient) were lettergram, thus in different positions of word (beginning-middle-end of word) passed differently. So what actually these were sounds: pad or voiced, and what they are considered now. According to the results of our research the beginning of the Old High German word was voiced and its end was pad.*

Key words: Old High German, occlusive consonants, syllable structures.

Література давньоверхньонімецького (двн.) періоду (VIII – XIст.) була в основному клерикальною, бо в ті давні часи церква після введення християнства (496 р.) дуже тісно співпрацювала з державою і стала її ідеологічною опорою [1; 33]. Відомо, що в умовах верховенства клерикальної ідеології латина була мовою богослужіння та церковних книг. Але у франкській державі (V – VIIIст.) спочатку Хлодвіг Меровінг, а потім Карл Великий (Каролінг) надали розпорядження викладати основи незрозумілої народним масам християнської віри рідною мовою. Таким чином, з'явилися молитви (*Ge-bete*), сповіді (*Beichten*), псалми (*Psalme*), обіти хрещення (*Taufgelöbnisse*), благословіння (*Segen*), проповіді (*Predigten*), зафіксовані на різних діалектах, які існували в двн. періоді [4, 7].

При розгляді названих церковних текстів нами було відмічено, що вони, в залежності від діалекту, відрізняються як на фонетичному (орфографічному), так на лексичному та граматичному рівнях. Тобто давньоверхньонімецька мова ще не мала єдиної орфографічної, лексичної та граматичної норм і майже кожний діалект мав свою орфографію і свої фонетичні особливості. Але в усіх розглянутих текстах відчувалися в більшій або меншій

мірі наслідки I-го та II-го пересуви приголосних (*du – tu – dhu, thu, bist – pist, gar – gibu, ik/c – ih, sik – sih, dat – daz* та ін.).

Основною метою нашого дослідження було проаналізувати наявність та особливості зімкнених приголосних **b, d, g – p, t, k (Lenis – Fortis)** на початку та в кінці слів указаних текстів, оскільки *Anlauti Auslaut* є такими частинами слова, де найбільш показово реалізується напруженість звуків [3, 113].

Вибір названих зімкнених приголосних був зроблений нами у зв'язку з тим, що у сучасній німецькій мові існує різниця між їх вимовою та нормою. Причину цьому, як вважають В. В. Левицький, В. Г. Таранець, S. Sonderegger, W. Schmidt та ін., треба шукати у розвитку мови, у період буквенного написання слів та відсутності мовної, у тому числі, й орфографічної норми.

Наш дослідницький матеріал склав 1069 лексичних одиниць (л.о.) з початковими та кінцевими зімкненими приголосними **b, d, g – p, t, k**, вибраних з церковних текстів двн. періоду (франкський діалект – 295 л.о., алеманський діалект – 301 л.о., баварський діалект – 250 л.о., давньосаксонський – 223 л.о.).

Не дивлячись на діалектальну розрізненність двн. мови, виявляється взаємодія діалектів та деякі уніфіковані тенденції у писемній мові. Особливо у текстах пізнього періоду двн. мови відчувається вплив рейнсько-франкського на південнонімецькі діалекти, що було певним результатом політичної та культурної діяльності франків у Каролінгській державі (південнонімецькі *p, t, k/c* замінюються франкськими *b, d, g*, напр.: *kot (cot) – got, thu – du, pist – bist*). Але давньосаксонська мова, яка існувала на території північної Німеччини у двн. періоді, всеж-таки зберегла своє самостійне положення – *god, thu, gehuulic*.

Спочатку розглянемо деякі ключові верси з молитв “Отче наш” (“*Vater unser*”) та “Символ віри”- “Визнання віри” (“*Glaubensbekenntnis*”), які є найдавнішими та найважливішими серед усіх церковних текстів.

Vaterunser

a) **Das St. Galler Paternoster** (Hr. des VIII. Jahrh.s in St. Gallen; verfasst ca. 789. Alemannisch)

Fater unseer, thū pist in himile, wihi namun dīnan, qhueme rīhhi dīn, werde willo diin, sō in himile sōsa in erdu. prooth unseer emezzihic kip uns hiutu, oblāz uns sculdi unseero, sō wir oblāzēm uns sculdīkēm, enti ni unsih firleiti in khorunka, ūzzer lōsi unsih fona ubile.

b) **Das Freisinger Paternoster** nach der Hs. A. (Hs. der 2. Hälfte des IX. Jahrh.s aus Freising in München; Original wohl älter. Bairisch)

Fater unsēr, dū pist in himilum, kawīhit sī namo dīn, piqhueme rīchi dīn, wesa dīn willo, sama sō in himile est, sama in erdu. Pilipi unsraz emizzīgaz kip uns eogawanna, enti flāz uns unsro sculdi sama sō wir flāzzamēs unsrēm scolōm enti ni princ unsih in chorunka, ūzzan kaneri unsih fona allēm suntōn.

c) **Aus dem Weißenburger Katechismus** (s. Nr. 18. Südrheinfränkisch, Ende des VIII. Jhrh.s)

Fater unsēr, thū in himilon bist, giwihit sī namo thīn, quaeme rīchi thīn, werde willeo thīn, sama sō in himile endi in erthu. Broot unseraz emezzi gaz gib uns

hiutu, endi farlāz uns sculdhi unsero, sama sō wir farlāzzēm scolom unserēm. endi ni gileidi unsih in costunga. auh arlōsi unsih fona ubile.

d) **Aus dem Tatian** (s. u. Nr. 30. Ostfränkisch, IX. Jh.)

Fater unser, thū thār bist in himile, sī giheilagōt thīn namo, queme thīn rīhhi, sī thīn willo, so hēr in himile ist, so sī her in erdu, unsar brōt tagalīhhaz gib uns hiutu, inti furlāz uns unsara sculdi, so wir furlāzemes unsaren sculdīgōn, inti ni gileitēst unsih in costunga, ūzouh arlōsi unsih fon ubile.

e) **Aus Notkers Katechismus** (Erhalten am Schlusse der Psalterhs. Sangall 21. Alemannisch, ca. X. Jh., Sehrt-Starck III XI. Jh.)

Fater unser, dū in himele bist, dīn namo werde gehéiligot. Dīn rīche chome, dīn willo gescéhe in erdo, also in himele. Unser tágelicha brōt kib uns híuto unde únsere sculde belāz uns, álsóóuh wir belāzen unseren sculdigen. Unde in choringa ne léitest dū únsih. Nube lōse unsih fóne ubele.

f) **Aus dem Heliand** (Vers. 1600 ff. Altsächsisch, 1. Hälfte des IX. Jh.s)

Fadar ūsa firiho barno, thu bist an them hōhon himila rīkea, geuūhid sī thīn namo uuordo gehuuilico. Cuma thīn craftag rīki. Uuerða thīn uuileo obar thesa uuerold alla, sō sama an erđo, sō thar uppa ist an them hōhon himilo rīkea. Gef ūs dago gehumlikes rād, drohtin the gōdo, thīna hēlaga helpa, endi alāt ūs, hebenes uuard, managoro mēnsculdio, al sō uue ôđrum mannum dōan. Ne lāt ūs farlêdean lēđa uuihti sō forđ an iro uuilleon, sō uui uuirđige sind, ac help ūs uuiđar allun ubilon dādiun.

g) **Aus Otfrid** (ll. 21, 27 ff. Südrheinfränkisch, IX. Jh.)

*Fáter unsēr gúato, bist drúhtīn thu gimúato
in hímilon io hōhēr, uuīh si námo thīnēr.
Biquéme uns thīnaz rīchi, thaz hōha hímilrīchi,
thára uuir zua io gíngēn ioh émmizīgēn thíngen.
Sī uuillo thīn hiar nídare, sōsér ist ūfin hímile.
in érdu hilf uns híare, so thu éngilon duist nu tháre.
Thia dágalīchūn zúhti gib híut uns mit ginúhtī,
ioh fóllon ouh – theist mēra – thīnes selbes lēra.
Scúld bilāz uns állēn, sō uuír ouh duan uuóllen,
súnta, thia uuir thénken, ioh émmizīgēn uuírken.
Nifirlāze unsih thīn uuára in thes uuídaruuerten fāra,
thaz uuír ni missigángēn, thára ana ni gifállēn.
Lōsi unsih io thánana, thaz uuir sīn thīne theganā,
ioh mit ginádōn thīnēn then uuēuuon io bimīdēn.āmen.*

h) **Neuhochdeutsch**

Vater unser im Himmel, geheiligt werde Dein Name. Dein Reich komme. Dein Wille geschehe, wie im Himmel so auf Erden. Unser tägliches Brot gib uns heute. Und vergib uns unsere Schuld, wie auch wir vergeben unseren Schuldigern. Und führe uns nicht in Versuchung, sondern erlöse uns von dem Bösen. Denn dein ist das Reich und die Kraft und die Herrlichkeit in Ewigkeit. Amen!

i) **Ukrainisch**

Отче наш, що є на небесах! Нехай святиться Ім'я Твоє. Хай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя як на небі, так і на землі. Хліб наш насущний дай нам сьогодні. І прости нам провини наші, як і ми прощаємо

винуватцям нашим. І не введи нас у спокусу, але визволи нас від лукавого. Бо Твоє є Царство, і сила, і слава навіки. Амінь.

Das Glaubensbekenntnis

a) Alemannisch (VII-VIII Jh.)

Kilaubu in kot fater almahticum, kiscaft himiles enti erda.

b) Südrheinfränkisch (Auf. Ende des VIII. Jh.s – Anfang des IX. Jh.s)

Gilaubiu in got fater almahtigon, scepphion himiles enti erda.

c) Bairisch (Wessobrunner Gebet Anfang des IX. Jh.s)

Cot almahtico du himil enti erda gauuorahtos.

d) Fränkisch, Rheinfränkisch (2. Viertel des IX. Jh.s)

Gilaubistu in got fater almahtigan? Ih gilaubu.

e) Alemannisch (Notker, XI. Jh.)

Ih keloubo an got almahtigen fater, skephen himeles unde erdo.

f) Bairisch (Ende des XI. Jh.s)

Ih gloube an got uatir almahtigen skephare himilis unde erda.

g) Altsächsisch (VIII. Jh.)

Ic gilaubu an god almagtigen fadar himila unde erdo giskafid.

h) Neuhochdeutsch

Ich glaube an Gott, allmächtigen Vater, der Himmel und Erde geschaffen hat.

i) Ukrainisch

Вірую в Єдиного Бога, Отця, Вседержителя, Творця неба і землі, всього видимого і невидимого.

В розглянутих церковних текстах (1069 л.о.) виявляються наступні риси щодо початкових та кінцевих зімкнених приголосних *b, d, g – p, t, k* (табл. №1, 2, діагр. №1, 2). В анлауті, незалежно від діалекту, домінують дзвінки зімкнені (58 %, табл. №2). Серед них особливо виділяється *g* (53%, діагр. №1), потім йде *d* (33%) і нарешті *b* (14%). В ауслауті домінують глухі зімкнені (73%, табл. №2). Причому, частіше за все зустрічається *t* (79%, діагр. №2), далі йдуть *k* (11%), *p* (10%).

Таблиця 1

Характеристика лексичних одиниць (л. о.) із зімкненими приголосними *b, d, g – p, t, k* у двн. церковних текстах

Двн. діалекти усього 1069 л.о.	Позиція у слові	Слова з дзвінками зімкненими приголосними <i>b, d, g</i>	Слова з глухими зімкненими приголосними <i>p, t, k</i>
Франкський (середнє від усіх франкських діалектів) 295 л.о.	Анлаут 194 л.о. (66%)	99 л.о. (51 %)	95 л. о. (49 %)
	Ауслаут 101 л.о. (34%)	10 л. о. (10 %)	91 л. о. (90 %)
Алеманський 301 л. о.	Анлаут 210 л. о. (70 %)	122 л. о. (58 %)	88 л. о. (42 %)
	Ауслаут 91 л. о. (30 %)	16 л. о. (18 %)	75 л. о. (82 %)

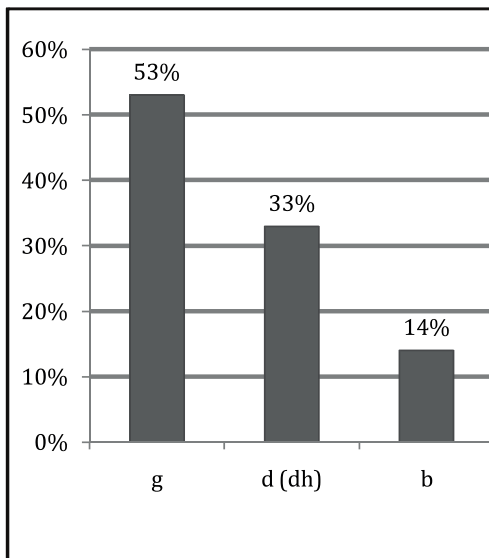
Баварський 250 л. о.	Анлаут 160 л. о. (64 %)	98 л. о. (61 %)	62 л. о. (39 %)
	Аушлаут 90 л. о. (36 %)	17 л. о. (19 %)	73 л. о. (81 %)
Давньосаксонський 223 л. о.	Анлаут 135 л. о. (61 %)	84 л. о. (62 %)	51 л. о. (38 %)
	Аушлаут 88 л. о. (39 %)	57 л. о. (65 %)	31 л. о. (35 %)

Таблица 2

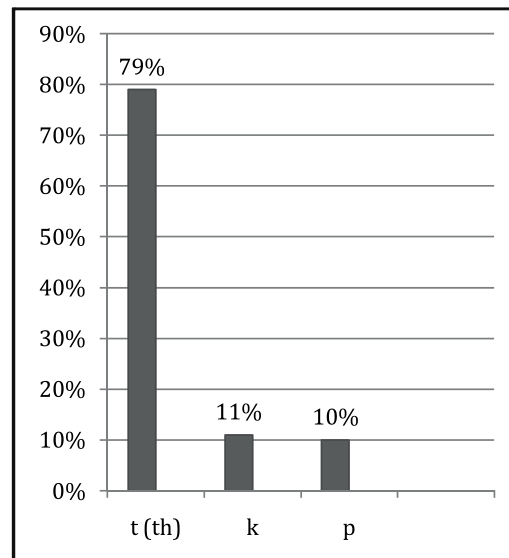
**Анлаут та аушлаут (*Lenis – Fortis*)
давньоверхньонімецького слова**

Двн. церковні тексти	Позиція у слові	Слова з дзвінками зімкненими приголосними <i>b, d, g</i>	Слова з глухими зімкненими приголосними <i>p, t, k</i>
1069 слів (лексичних одиниць)	Анлаут 699 л. о. (65 %)	403 л. о. (58%)	296 л. о. (42%)
	Аушлаут 370 л. о. (35 %)	100 л. о. (27%)	270 л. о. (73%)

Проведене дослідження показало, що в давній період існування німецької мови найчастіше зустрічався дзвінкий початок і глухий артикуляторний кінець слова. Таким чином, кінцева позиція у слові протиставляється більш сильній фонетичній позиції, яка припадає на початок.

Діаграма №1
Відображення дзвінкого
початку двн. слова (403 л. о.)

Діаграма №2
Відображення глухого
кінця двн. слова (270 л. о.)

Щодо частоти вживання складових структур, то з 699 л. о. з початковими зімкненими було 60 % (419 л. о.) односкладових (*got – cot – god; du – thu; pist – bistra* ін.), 27 % (190 л. о.) 3-х та більш складових (*piqueme, quaeme, gilaubu – gilaubiu – keloubo – kilaubu, giskafid, giheilegot* та ін.) та 13 % (90 л. о.) двоскладових (*kiscraft, gloube, qheme, druhtin, barno, thiner, dinanta* ін. При цьому в анлауті були виявлені такі структури:

- 1) CV – 51 % (359 л. о.) – *got, pist, din, du, k (c)uning* та ін.;
- 2) C (t) C (h) V – 15 % (103 л. о.) – *thu, thin, thar, thas* та ін.;
- 3) C (k) C (h) V – 12 % (81 л. о.) – *khind (t), chint (d), chiburt, chuning* та ін.;
- 4) CC (l) V – 7 % (49 л. о.) – *glouban, gloubnis, blind (t)* та ін.;
- 5) CC (r) V – 6 % (44 л. о.) – *c(k)rist, c(k)raft, brot* та ін.;
- 6) CC (h) C (r) V – 6 % (44 л. о.) – *Christ, chraft* та ін.;
- 7) C (d) C (h) V – 3 % (19 л. о.) – *dher, dhaz* та ін.

Аналіз слів з кінцевими зімкненими приголосними показав, що з 370 розглянутих лексичних одиниць в більшості випадків також реалізуються односкладові структури – 215 л. о. (58%) – *kot, pist, ist*; потім йдуть 3-х складові – 112 л. о. (30 %) – *gescehet, giskafid, gilaubist, geuuihid*; за ними дво-складові – 43 л. о. (12 %) – *skefit, kiscraft*. При цьому в ауслауті були виявлені наступні структури:

- 1) -VC (104 л. о. – 28 %) – *got, god, gescehet, geuuihid* та ін.;
- 2) -VC (s) C (75 л. о. – 20 %) – *c(k)rist, pist, ist, est* та ін.;
- 3) -VC (h) C (53 л. о. – 14 %) – *almaht, liht, uuiht, reht* та ін.;
- 4) -VC (l) C (40 л. о. – 11 %) – *help, sculd, uuerold* та ін.;
- 5) -VC(n) C (37 л. о. – 10 %) – *kind (t), anfenc, sind (t)* та ін.;
- 6) -VC(r) C (32 л. о. – 9 %) – *chiburt (d), giburt, dorp, uuard, soford (t)* та ін.;
- 7) -VC(f)C (15 л. о. – 4 %) – *kiscraft, kraft, chraft* та ін.;
- 8) -VC(n)C(t)C(h) (6 л. о. – 2 %) – *kinth* та ін.;
- 9) -VC(l)C(d)C(h) (5 л. о. – 1, 2 %) – *sculdh* та ін.;
- 10) -VC(t)C(h) (3 л. о. – 0, 8 %) – *prootht* та ін.

Крім того також з'ясувалося, що як на початку, так і в кінці слів могли вживатися до двох приголосних. Рідкими були структури з трьома початковими та кінцевими приголосними (див. приклади).

Виходячи з результатів нашого дослідження можна стверджувати, що частина двн. слова в ауслауті має артикуляторне послаблення (глухий артикуляторний кінець слова) у порівнянні з його дзвінком анлаутом. Про таку особливість початку та кінця слів свідчить вживання на письмі фонетичних варіантів одних і тих самих фонем *t/d, k/g, p/b*. Незважаючи на деяку фонематичну нечіткість, початок та кінець двн. слова свідчать про опозицію глухих та дзвінких зімкнених приголосних (*Tenuis – Media*). При цьому спостерігається зародження у консонантних структурах опозиції зімкнених напружений/ ненапружений (*Fortis/ Lenis*), яка на письмі знайшла відображення у вигляді *t – d/t*. Наведена опозиція вийшла з загальногерманського фонематичного протиставлення глухий/ дзвінкий (**d/ *t*). Подібна картина спостерігається із зімкненими *p – b/p*, а також *k – g/ k*.

В результаті аналізу початкової та кінцевої частин давньоверхньонімецьких слів були виявлені фонетичні процеси, які характеризують давнє

германське слово (герм. **gudā* – двн. *got, god*; герм. **kinþas* – двн. *kind/chint*) та визначають нові тенденції в розвитку німецьких слів, де чітко помітна дія фонетичного стяжіння.

Список літератури

1. Жирмунский В.М. История немецкого языка. 5 изд. пересм. и исправл. – М.: Высш. шк., 1965. – 408 с.
2. Левицький В.В. Основи германістики. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 527 с.
3. Таранец В.Г. Энергетическая теория речи. 2 изд. – Одесса: Печатный дом, 2014. – 188 с.
4. Naumann H. und Betz W. Althochdeutsches Elementarbuch, 4. Aufl. Band 1111/ 1111a. – Berlin, 1967. – 198 S.
5. Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache. 10 Aufl. – Stuttgart: S. Hirzel Verlag, 2007. – 489 S.
6. Sonderegger S. Althochdeutsche Sprache und Literatur. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2003. – 390 S.
7. Steinmeyer E. Die kleineren althochdeutschen Sprachdenkmäler. 2. Aufl. – Berlin, Zürich: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1963. – 408 S.

References

1. Zhirmunskij, V.M. (1965). Istorija nemeckogo jazyka. M.
2. Levytskyi, V.V. (2008). Osnovy hermanistyky. Vinnytsia: Nova Knyha.
3. Taranec, V.G. (2014). Jenergeticheskaja teorija rechi. Odessa: Pечатnyj dom.
4. Naumann, H., Betz, W. (1967). Althochdeutsches Elementarbuch, 4. Aufl. Band 1111/ 1111a. Berlin.
5. Schmidt, W. (2007). Geschichte der deutschen Sprache. 10 Aufl. Stuttgart: S. Hirzel Verlag.
6. Sonderegger, S. (2003). Althochdeutsche Sprache und Literatur. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
7. Steinmeyer, E. (1963). Die kleineren althochdeutschen Sprachdenkmäler. 2. Aufl. Berlin, Zürich: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2015 р.